

Obiteljski odnosi u hrvatskim narodnim pjesmama

Šestek, Irena

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:661751>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

IRENA ŠESTEK

**OBITELJSKI ODNOSI U HRVATSKIM
USMENIM PJESMAMA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

IRENA ŠESTEK

**OBITELJSKI ODNOSI U HRVATSKIM
USMENIM PJESMAMA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Piskač

Sumentor: prof. dr. sc. Ljiljana Marks

Zagreb, 2021.

SADRŽAJ

1. O hrvatskim usmenim pjesmama
2. O obitelji
3. Ljubav i zavođenje
4. Obitelj i bračni život
 - 4.1. Brak iz koristi
 - 4.2. Odnos svekrva-snaha
 - 4.3. Odnos braće i sestara
 - 4.4. Pjesme o djevojci ratnici u hrvatskom narodnom pjesništvu
5. Suvremene usmene pjesme moga kraja
6. Zaključak
7. Summary
8. Literatura

1. O hrvatskim usmenim pjesmama

Na samome početku valja pojasniti odabir teme koja je nesvakidašnja, no ipak izaziva zanimanje te kasnije i detaljnije istraživanje. Kultura proizlazi iz naroda i narod ju prenosi. Tako je upravo narod iznjedrio brojne balade koje su se stoljećima pjevale. Nakon par stotina godina, stihovi su dospjeli i do nas. Odabir teme obitelji u usmenim pjesmama je neobičan, jer se nekoć prednost davala junačkim i epskim pjesmama, a manje obiteljskim baladama. Važno je napomenuti da obiteljske balade ne služe samo za slušanje iz zabave i puke radoznalosti, nego nas mogu poučiti mnogočemu: povijesnim prilikama, položaju žena, raspodjeli poslova, narodnim običajima i tradicijama, rodnoj problematici, univerzalnim problemima, religijskim obredima i općenito svim aspektima ljudskog života. Zanimanje za balade nije rijedak i nov slučaj u hrvatskoj kulturi. „U hrvatskoj sredini postoji relativno rano teorijsko zanimanje za žanr balade. *Glasi iz dubrave žerovinske* (1841) Stanka Vraza hrvatskoj genološkoj taksonomiji donose prve »glase« o nazivima »balada« i »romanca«. Franjo Marković u svojoj studiji »O baladah i romancah« (1869) otkriva da je dobro upućen u baladne tradicije drugih naroda, a njegov »Prilog estetičkoj nauci o baladi i romanci« (1899) jedan je od prvih pokušaja teorijskog bavljenja žanrom balade ne samo u domaćoj sredini. Takvo zanimanje za baladu potaknuto je prije svega uspjehom tog »turobnog« i »mističnog« žanra u književnosti predromantizma i romantizma kad hrvatske usmene balade doživljavaju sličnu sudbinu kao i anglo-škotske, njemačke balade ili balade drugih tradicija koje preuzimaju i preoblikuju vodeći pjesnici i umjetnici romantičarskoga doba“ (Delić, 2001:7). Hrvatski narodni preporod odnosno razdoblje ilirskog pokreta bilo je najplodonosnije doba za zapisivanje i sakupljanje narodnih tradicijskih vrijednosti, misleći pritom na sve što je moglo pomoći Hrvatima da dokažu i prikažu svoju vlastitu tradiciju, kulturu i u konačnici identitet, koji je polako počeo izbljeđivati. Simona Delić u svome djelu *Između klevete i kletve - tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi* (2001) kazuje kako je usmena balada i na terenu istisnula junačku pjesmu, koje se sve češće povlače iz repertoara, odnosno piše o svojevrsnoj dehijerarhizaciji stihovno-pripovjedačkih žanrova te pomaka od dominantnoga diskurza junačke pjesme prema baladi, novelističkoj pjesmi, romanci, lirskim i drugim pjesmama u kojima se izrazitije oblikovala upravo obiteljska tematika.

„Usmena (folklorna) književnost je skup tradicijskih žanrova kazivanih ili pjevanih (u živoj izvedbi ili zapisu). Usmeno knjiž. Stvaranje različito se imenuje (narodna ili pučka poezija), narodna književnost, narodno stvaralaštvo, folklor, folklorna književnost, književni folklor,

usmena književnost, tradicijska verbalna umjetnost, verbalni folklor i dr.“ (Visković, 2012:370).

„Društvena institucija obitelji u stratifikacijskim je društvima ključna pretpostavka za konstituiranje pojma *individuuma*; individuum i može postojati samo kroz svoju obitelj. Osim toga, *obitelj*, i sama društvena institucija, iako, paradoksalno, utemeljena na »osobnim odnosima«, obavlja mnoge važne posredničke funkcije između društva i pojedinca“ (Delić, 2001:18). Individuumi čine obitelj, a sa sobom donose svoje kulturne, etnološke, ideološke i religijske značajke.

2. Obitelj i usmeno pjesništvo

S obzirom da je obitelj, bilo kao motiv, bilo kao tema, vrlo često zastupljena u hrvatskim usmenim pjesmama, i usmenoj književnosti općenito, preispitat će se neke njezine specifične funkcije kroz odnose u narodnom pjesništvu koje razvija sama sa sobom i sa svojom okolinom, bilo da se u okolini nalazi druga obitelj ili rod, pojedinac ili šire društvo. Obitelj je temeljna gradivna jedinica društva, a narodna je pjesma toga vrlo svjesna, što će se u ovome radu dodatno obrazložiti.

Kineski filozof Konfucije izjavio je da snaga nacije počiva u integritetu obitelji, stoga ću u ovome radu nastojati proniknuti u pojedine aspekte obiteljskog života prikazanog u hrvatskim usmenim pjesmama, utvrđujući *pro et contra* elemente koji mogu pomoći ili odmoći pravilnoj izgradnji obiteljske zajednice.

Simona Delić u djelu *Između klevete i kletve* (2001) piše da je obitelji najnaklonjenija narodna balada koju prepoznamo kao univerzalistički žanr. „Obitelj u baladi, kao i u romanu i u bajci, ne čini samo tematski sloj djela. Općenito govoreći, književni, idealizirajući i mitizirajući prikazi obitelji, kao institucionaliziranih a opet na osjećajima utemeljenim odnosima, ne prenose nužno realne sadržaje, ali svoje teme i provodne ideje ne biraju slučajno, nego time uvijek reagiraju na svoje društvo i na trendove njegova mijenjanja. U tom se smislu i za obitelj može reći da čini svojevrstan kod, analogan kodu ljubavi“ (Delić, 2001:25).

3. Ljubav i zavodjenje

Kako bismo došli do velike teme obitelji i braka, trebamo prvo spomenuti ljubav i zavođenje, koje u konačnici, u većini slučajeva, završi upravo brakom i osnivanjem obitelji. Želeći prikazati temu zavođenja i zaljubljenosti, citirat ću pojedine hrvatske usmene pjesme s navedenom tematikom i kasnije ih detaljnije analizirati.

Oj divojko, mrka trninice

*Oj divojko, mrka trninice
Sve ja trnem tebe gledajući,
Ti se po mom dvoru šetajući.
Da mi te je ufatiti kako,
A što bi te poljubio slatko!
„Mlad junače, milo bi ti bilo?“
Što bi tebi, draga dušo, bilo
Što bi tebe jednoč poljubio?
Ne bi usta pri lišcu ostala,
Ne bi majka na lišcu poznala.
Ako bi ti i poznala majka?
„Ubit će me i okarat će me.“
Ak' ubije, bježi mome dvoru,
Moja će te dočekati majka,
Na moje te mjesto posaditi,
U moj će te ćurak zagrnuti,
Šećeriti. Šerbe razmutiti.*

(Botica, 1998:100)

Stipe Botica u antologiji *Biserno uresje* (1998) piše da ni u ljubavnim očitovanjima nije uzmanjkalo snažnih doživljaja, stoga su lako nalazili put do pjesme. U pjesmi *Oj divojko, mrka trninice* dečko pokušavati pridobiti djevojku koja se boji reakcije majke koja bi mogla saznati za njihovo druženje i poljupce. Iz ove pjesme saznajemo kako bi majka reagirala na nedolično ponašanje svoje kćeri: *ubit će me i okarat će me*. „Što li se sve tu ne začima: čežnja i nada, želja i slast; strepnja i bojazan, nevjerica i bol – i s kakvom snagom i djelovanjem! Svaki je pobuđeni treptaj i uzdah srca u govornoj organizaciji mogućnost za poeziju“ (Botica, 1998:7).

NIJESAM ZNALA, NIJESAM VJEROVALA

*N'jesam znala, n'jesam vjerovala.
Da je 'nako poljubiti slatko.
Otkako se ja poljubih s tobom,
Ja od tada poludih za tobom.
Poljubi me, imena ti tvoga!*

»Nije ime, da me kuneš njime,
Već je ime, da se dičiš njime!«

(Andrić, 1929:10)¹

U prvoj pjesmi pjevač je muškarac, a u drugoj *vice versa*, djevojka pjeva o voljenom mladiću. Osjećaji djevojke snažni su te ona izgara od želje da vidi i poljubi svoga odabranika.

4. Obitelj i bračni život

Nakon spomenute ljubavi i zaljubljenosti, dolazimo logičnim slijedom do teme obitelji i braka. Vodeći se Tolstojevom izjavom da su sve sretno obitelji nalik jedna na drugu, a da je svaka nesretna obitelj nesretna na svoj način, možemo zaključiti da je usmena poezija, odnosno usmena predaja neiscrpan izvor, jer je obitelj tema koja prevladava u većini usmenih pjesama. Štoviše samo možemo dublje roniti i pronalaziti nove detalje o životu, odnosno o obiteljskim odnosima. Naslov valja odijeliti podnaslovima, jer je obitelj vrlo širok pojam te ne možemo nužno govoriti o lošim ili dobrim „karakterima“ opisanima u usmenoj poeziji. Svaka pjesma ima svoga antagonista i protagonista; nekada je svekrva zla prema snahi, a nekada je snaha okarakterizirana kao zmija, ponekad muž vara ženu, a gdje se žena nikada ne vrati kući nego pobjegne s ljubavnikom, brat može spasiti brata, ali isto tako i usmrtniti ga radi vlastite pohlepe. Specifičnost hrvatske usmene poezije jest što su pjesme na trima narječjima, koje se kulturološki razlikuju. Na pjesme u Dalmaciji, Istri, Kvarneru i otocima utječe povezanost s Italijom te blizina mora koja u nekoj mjeri određuje zanimanja kojima će se ljudi baviti (često se spominju pomorci, ribari i sl.). Pjesme koje su se pjevale u Slavoniji, Hrvatskom zagorju i središnjoj Hrvatskoj odišu ravničarskom atmosferom: pjeva se o radu u polju, berbi grožđa i ostalim aktivnostima svojstvenim tomu kraju. U Lici i Gorskom kotaru većinski se pjeva o vucima i hajducima. Treba napomenuti kako u razdoblju kada su se pjesme pjevale na sijelima i prelima nije bilo današnje globalizacije i medijske dostupnosti, odnosno nisu se u tolikoj mjeri miješale različite kulture, već je stanovništvo i zajednica općenito bila izrazito autohtona. Time želim reći da upravo iz usmenih pjesama možemo otkriti izvorne i najtočnije informacije o tadašnjem načinu života, to jest onodobnim obiteljskim odnosima.

¹ Iz Sarajeva, od Jelene Čivić (Andrić, 1929:10)

Hrvatska enciklopedija definira *obitelj* na sljedeći način: „U tradicionalnim i predindustrijskim društvima nuklearna obitelj, češće nego danas, živi skupa s drugim bližim srođnicima, pa je riječ o proširenoj obitelji. U tim sredinama, ponajprije u seoskim područjima, obitelj je osnovni proizvođač hrane i drugih materijalnih dobara. U suvremenom društvu, nuklearna obitelj, zbog industrijalizacije i urbanizacije, odnosno zapošljavanja jednog ili obaju roditelja izvan kućnoga gospodarstva, postaje ponajprije jedinica potrošnje, a ne proizvodnje, te zajednica zasnovana više na emocionalnim nego na ekonomskim vezama i podjeli rada među članovima“ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44557>, pristup ostvaren 30. svibnja 2021).

U usmenim pjesmama koje su pjevane prije nego što su žene dobile pravo glasa, a koje se pjevaju i danas, vidljiva je raspodjela poslova na muške i ženske (jedina iznimka je kada djevojke postanu ratnicama životnim okolnostima, o čemu će kasnije biti više riječi), također često dolazi do sukoba i ubojstava prilikom prisilnog braka, prijevare, odbijanja, ljubomore ili pohlepe. O svim tim temama će se pisati u nastavku rada. Pjesme koje će biti korištene za izradu radu preuzete su iz zbirke *Hrvatske narodne pjesme* (1929) u izdanju Matice hrvatske², te iz antologije *Biserno uresje* (1998). „Iza njih nanizali smo stotinu pjesama, koje smo nazvali *porodičnima*, a u kojima se prikazuje odnos kćerke prama materi (ocu se, začudo, u lirskim našim pjesmama daje vrlo rijetko riječ), muža prama ženi, brata prama sestri, djevera prama snahi i nevjeste prama zaovama“ (Andrić, 1929:5).

4.1. Brak iz koristi

Većina djevojaka nije imala pravo glasa o tome tko će im biti odabranik, samo je rijetkima dopuštena udaja iz ljubavi. Djevojke su često dolazile iz siromašnijih obitelji te su ih roditelji htjeli vjenčati za nekog imućnijeg, koji će moći uzdržavati nju i cijelu njezinu obitelj. Većina obiteljskih zajednica bila je više povezana ekonomski nego emocionalno. Osjećajna strana je u većini slučajeva trebala biti potisnuta i zaboravljena, jer u suprotnome ne bi imali dovoljno sredstava za život.

Moj me babo udaje za blago

² „Glavnina Andrićevih tekstova odnosi se na Matičine prinosnike na sabiranju hrvatskih narodnih pjesama, velikom poduhvatu Matice hrvatske koja je u posljednjoj četvrtini XIX. stoljeća, nakon što je 1877. uputila javni Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama, provela opsežno prikupljanje i zapisivanje naših narodnih pjesama diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske a potom ih, od konca istog stoljeća nadalje, u velikom izdavačkom poduhvatu i objavljivala. U tim prilogima Andić daje povijesni pregled sabiranja hrvatskog narodnog pjesništva, donosi prikaz rada pojedinih sabirača i njihovih zbornika, kao i napomene o bitnim obilježjima pojedinih kazivača odnosno pjevača pjesama te o jezičnim osobitostima pojedinih pjesama i zbornika“ (<https://www.matica.hr/kolo/573/nikola-andric-o-hrvatskom-narodnom-pjesnistvu-28978/>)

*Moj me babo udaje za blago
 Gdjeno ima konja i volova,
 Pusta blaga ponajviše kažu.
 Nije blago ni srebro ni zlato,
 Već je blago, što je komu drago!
 Volim s dragim u gori zelenoj
 Glog zobati, s lista vodu piti,
 I ležati na kamen studeni,
 Neg s nedragim u bijelu dvoru
 Jest pogače, piti medovine.
 I ležati na svilen jastuku!*
 (Andrić, 1929:37)

Udaja „iz koristi“ nije rijedak slučaj ni u današnje suvremeno doba. „Navodno tek moderna nuklearna obitelj, utemeljena na slobodnom izboru partnera, braku iz ljubavi, manjoj važnosti koju obitelj ima u sklapanju braka, te međuljudskoj interpenetraciji, počinje zadobivati »osloboditeljsku« auru“ (Delić, 2001:19). Pjesma *Moj me babo udaje za blago* nas uči pravim vrijednostima ljubavi. U nekim stihovima upotrijebljena je hiperbola kojom se nastoji opisati što je sve djevojka spremna učiniti samo kako bi bila s onim kojeg njeno srce voli: *u gori zelenoj glog zobati, s lista vodu piti, i ležati na kamen studeni*. Ako je ljubav iskrena i prava, onda nema tog siromaštva ili prepreke koja ju može izbrisati iz srca. To je univerzalno pravilo, vrijedi za sve ljubavi, kako romantične, tako i domoljubne, jer neki bi ljudi radije bili siromasi u rodnom kraju nego bogataši u tuđoj zemlji. Tako i djevojka pjeva kako njoj ništa ne znače *bijeli dvori, pogača, medovina i svilen jastuk* ako nije s dragim. *Babo*, odnosno otac, želi kćer udati za *blago* misleći time da njoj čini uslugu, odnosno da će biti zbrinuta i sretna, no zaboravlja da je najveće *blago, što je komu drago*. Pjesme istoga motiva možemo pronaći i u suvremenom autorskom pjesništvu. Na primjer Đorđe Balašević u *Priči o Vasi Ladačkom* pjeva kako je mladić, ostavivši siroticu i oženivši se bogatom djevojkom do smrti bio nesretan, tj. kazuje snažan stih: „*Sve je im'o, ništa im'o nije*“.

Priča o Vasi Ladačkom

...

*Voleo je lepu, al' sirotu.
 I uz'o bi je samo da je znao:
 Voleš jednom u životu,
 Sad bogatu il' sirotu,
 To ne bira pamet nego srce.*

*I sve se nad'o da će ljubav proći.
 Zanavek je otiš'o iz sela
 I nikad nije pis'o nikom.
 Venč'o se s mirazdžikom,*

Jedinicom 'ćerkom nekog gazde.

*Dobio je konje vrane
Po livadi razigrane,
Sat sa zlatnim lancem i salaše.
Dobio je njive plodne,
Vinograde blagorodne,
U karuce pregnute čilaše
I sve je im'o, ništa im'o nije.*

...

*Džaba bilo konja vranih,
Po livadi razigranih,
Džaba bilo sata i salaša.
Džaba bilo njiva plodnih,
Vinograda blagorodnih,
Džaba bilo u karuca čilaša.*

*Kada nisam s onom koju volim...
... kada nisam s onom koju volim.
Eh, kad nisam s onom koju volim!*

Moj me babo udaje za blago i Priča o Vasi Ladačkom dvije su pjesme, pjevane u razmaku od par stotina godina, a tema je uistinu sjevremenska. Ponekad se ljudska pohlepa umiješa tamo gdje joj nikako nije mjesto – u ljubav. Ni djevojka, ni momak ne bi trebali poći za nekoga samo radi *blaga, konja, vinograda ili sata*.

4.2. Odnos svekrva – snaha

Još jedna sjevremenska tema koja se proteže ljudskim životom je odnos svekrve i snahe. U današnje vrijeme se često zna umjesto svekrva reći svekr(i)va, jer se optužuju za miješanje u bračni život svojega sina, i za brojne svađe koje nastanu upravo tim uplitanjem svekrve u odluke koje trebaju donijeti muž i žena. No, nije sve tako crno-bijelo, usmena nas poezija uči da osim prokletih svekrva postoje i zle snahe, koje ne poštuju ostale članove obitelji i samo unose nemir u zajednicu. Analizirat će se nekoliko pjesama, a to su: *Zla snaha, Promrzla nevjesta, Prokleta svekrva, Čudnog čuda: riba nosi vodu* te na kraju pjesmu koja opisuje kako bi zapravo trebao izgledati odnos između ovih dviju članica obitelji – *Domišljata djevojka*. Započet će se s pjesmom *Zla snaha*, a kasnije ćemo nastaviti s temom zlobne svekrve.

Zla snaha

*Ženi majka sina jedinoga,
Uzima mu vraga velikoga:
Prvu večer svekrvu istukla,
A svekru je bradu počupala,
Jedva diver na konju uteče.*

*Dragi joj se na pendžer molio:
»Neka mene, orljansko kolino!«
» » I tebe ću, kučkino kopile;
Od zle kučke ni štene ne valja.« «
(Andrić, 1929:284)³*

Iz ove pjesme saznajemo da postoje i zle snahe koje su neukrotive i nemaju poštovanja ni prema kome. Rječnik im je neprimjeren: *kučkino kopile, od zle kučke*. Zla snaha opisana je kao nasilna, ona koja prijeti i od koje ljudi bježe: *svekrvu istukla, jedva diver na konju uteče*. Ne osjeća ljubav prema mužu jer njena mržnja prema svekrvi jača je od osjećaja prema odabraniku kojemu također želi nauditi: *od zle kučke ni štene ne valja*, misleći pritom upravo na svekrvu. Iz nje izvire zloba i mržnja prema svemu što je nametnuto i što se od nje u pravilu očekuje. U današnje vrijeme bismo mogli tu pjesmu nazvati *feminističkom*, jer se u mladoj javio revolt prema tradicijskim odnosima.

Promrzla nevjesta

*Kad Milići seku udavaše,
Trista ovno'v sevap učiniše,
Da im seka zdrava goru pr'jeđe.
Bog im dao, zdravo goru pr'jeđe.
Kad su bili na po polja ravna,
Udri kiša, udri susnježica,
Primrže se duvak za košulju,
A košulja za bijelo t'jelo.
Kad dođoše u prib'jele dvore,
Svi svatovi u gornje čardake,
A nju hudu u studenu kulu.
K njoj dolazi stara svekrvica.
Ne pita je: jes' ozebla, nevo?
Već joj gleda zlata ispod vrata:
»Čudna blaga, ma ako je tvoje!«
Svekrva ode, zaovica dođe,
Ne pita je: jes' ozebla, nevo?
Već joj gleda veza uz rukave:
»Čudna veza, ako si ga vezla!«
Zava ode, a jetrva dojde,
Ona nosi sina u naručju:*

³ Pjevala Rozalija Lajpam rođ. Klinčar iz Pečuha (Andrić, 1929:284)

»Pitaj sine, je l' ozebla strina.«
Progovara mlada nevjestica:
»Hvala tebi, moja jetrvice,
Kad si mene za to upitala.«
To izusti, a dušicu pusti.
(Andrić, 1929:153)⁴

Ovo je balada o nesretnoj mladenki koja se razboljela te na kraju preminula. U njoj je snaha okarakterizirana kao nevino, plaho biće kojoj je bila potrebna samo lijepa riječ. Svekrva je proračunata i pohlepna, jer joj bilo važnije zlato oko snahina vrata nego njezino zdravlje i njen život. Ni zaova nije marila za snahinu dobrobit, već samo za njezin vez na rukavu. Jedina osoba kojoj je stalo do snahina zdravlja je jetrva, koja vjerojatno jedina razumije njezinu patnju, jer je i sama pridošlica u obitelj. Simona Delić piše o baladama o smrti te kazuje kako zbog obiteljskih razloga umiru uglavnom ženski akteri (kći, sestra, majka), i to zato što su se našle u nekoj emotivno ili statusno bezizlaznoj situaciji, odnosno piše da u baladama smrti akteri umiru u osami nemoćni riješiti emotivne probleme.

Prokleta svekrva

*Stipo konja kraj mehane voda,
Za njim ljuba drimajući hoda.
Stipo svojoj ljubi govorio:
» O Ljubice, draga ljubo moja,
Il je tebi kratka noćca bila,
Ili ti je čedo priplakalo? «
-»»Nije meni kratka noćca bila,
Niti mi je čedo priplakalo;
Tvoja mati zla je i prokleta.
Do ponoći večerat ne daje,
Od ponoći na vodicu šalje.
Sretaše me vuci i hajduci;
Vuci mi se s puta ukloniše,
Hajduci se ni skrenuti ne će.
Laćaju me za tanke rukave,
Bacaju me u travu zelenu ;
Skidaju mi devet prstenova,
Što mi je dalo devet djeverova,
I deset burmu pozlačenu,
Što je drago od milosti dalo!««
(Andrić, 1929:156)⁵*

⁴ Iz Plehana kraj Dervente, od Mande Krištić (Andrić, 1929:153)

⁵ Kazivala baba Mara Grgurević (Andrić, 1929:156)

Čudnog čuda: riba nosi vodu

*Vidjela sam, što vidjela nisam,
Gdje ribica nosi vodu hladnu,
Gdje svekrva ljubi nevjesticu.
Al to je kratko vr'jeme potrajalo;
Opet voda nosi ribičicu,
A svekrva kara nevjesticu!*
(Andrić, 1929:188)⁶

Druga i treća pjesma koje govore o proklesoj svekrvi dodatno utvrđuju njezin položaj u hrvatskom narodnom pjesništvu. Lajtmotiv koji se proteže kroz usmenu poeziju jest taj da svekrva ne da mladoj jesti te da ju šalje tamo gdje zna da postoji opasnost: *do ponoći večerat ne dade,/od ponoći na vodicu šalje./Srećaše me vuci i hajduci;/ Vuci mi se s puta ukloniše,/Hajduci se ni skrenuti ne će.* Pjesma *Čudnog čuda: riba nosi vodu* satiričnim tonom opisuje odnos između dviju najvažnijih žena u muškarčevu životu – majke i žene. Kao što riba ne može nositi vodu, nego voda ribu, tako ni svekrva ne može ljubiti svekrvu, nego ju uvijek karati i smišljati kako ju nasamariti i izbaciti iz obitelji. Svekrve su opisane kao ljubomorne, jer su do nedavno bile jedine žene u životu svojih sinova, a odjednom se pojavi žena s kojom moraju dijeliti sinovu ljubav. „Zle svekrve i zle zaove otkrivaju sinu ili bratu ono što su čule s uhom na ključanici. Zle svekrve, osim toga, često prisluškuju razgovor žene s cvijećem (u tzv. »prisluškivačkim pjesmama«): npr. kako žena okrivljuje muža za to što još uvijek nemaju djece“ (Delić, 2001:44). Prisluškivanjem, svekrve uspiju ostvariti svoje zlokobne nakane i postići svoj cilj, a to je razdvajanje svoga sina od njegove odabranice, to jest mlade. Zanimljivo je da su u većini hrvatskih usmenih pjesama djevojke i žene glavni pokretači radnje, dok su muški likovi većinski pasivni, naravno uz iznimke. Tema snaha – svekrva zauzima pozamašan opus porodičnih balada, jer je to nadasve raširena i u svim vremenskim razdobljima aktualna tematika.

Domišljata djevojka

*Divojka je crnu goru klela:
»Crna goro, cvala, ne rodila,
Jer me majka priko tebe daje,
Priko tebe u neznanu zemlju,
A od roda nikoga ne šalje,
Niti šalje, nit mi poručuje,
Samo jednog tuđina junaka!*

⁶ Ivan Zovko, II., br. 59 (Andrić, 1929:188)

*Ne će tuđin pravo kazivati,
Što mi moja poručuje majka:
Ali ja sam roda domišljata,
Ja se mogu dosititi sama,
Što bi meni poručila majka:
»» Slušaj svekra kano babu svoga,
Svekrvicu kano milu majku,
Diverove kao braću svoju,
Zaovice kano i sestrice,
Boj se vojna ko u litu groma,
Jer će vojno borme udariti
Ko u litu munja upaliti!««
(Andrić, 1929:134)⁷*

Domišljata djevojka pjesma je iz Požege koja opisuje kako bi se nevjesta trebala ponašati prema ostalim članovima obitelji, uključujući i svekrvu – *svekrvicu kano milu majku* (slušati), da ne bi došlo do nesuglasica i svađa. Budući da u novome kraju neće imati nikoga iz roda svoga, treba prigrliti novu obitelj kao svoju vlastitu. Djevojka je tada trebala biti ponizna, skromna i slušati apsolutno sve članove obitelji. Tada nasilje u obitelji nije bio neobično i rijetko: *boj se vojna ko u litu groma/ jer će vojno borme udariti/ ko u litu munja opaliti*. Žene su bile pokorne i slušale naredbe muža i starijih od sebe. *Domišljata djevojka* svjesna je tadašnje situacije te nije htjela nikakve sukobe i drame u obitelji, nego je htjela biti prihvaćena i voljena, a to može postići savjetima koje je sama sebi dala: *Ja se mogu dosititi sama/ Što bi meni poručila majka/ Slušaj svekra kano babu svoga/ Svekrvicu kano milu majku/ Diverove kano braću svoju...* Uistinu, djevojka jest domišljata, jer tim načinom razmišljanja može se zadržati mir u kući i obiteljskoj zajednici.

4.3. Odnos braće i sestara

Još jedan od zanimljivih i čestih obiteljskih odnosa u usmenim hrvatskim pjesmama jest onaj između brata i sestre, odnosno između braće i sestara. Kao ni bilo koji drugi ljudski odnos, tako se ni o odnosu između braće i sestara ne može pisati crno-bijelom tehnikom, odnosno ne postoje nužno dobri ili loši likovi. Ponekad brat proda sestru, a sestra brata; brat nekada štiti sestru, a nekada ju ostavi na milost ili nemilost sudbini.

Kletva prodane sestre

*Da je komu stati, pa gledati,
Gdeno bratac sestricu udaje,
Ne udaje, već je priprodaje.*

⁷ Iz starog rukopisa Tome Kraljevića, str. 113 Iz Požege (Andrić, 1929:134)

*Za nju išće tri tovara blaga,
I u Bosnoj tri bijela grada.
Na to seki vrlo žao bilo:
»O moj brate, dugo mi živio!
Ljubica ti biser iznosila!
Pod biserom muško ne rodila,
Već devet djevojaka.
Sve devet je za goru poslala!
Njeku bosu, njeku raspojasu,
Njeku голу, njeku gologlavu,
Njeku žednu, njeku majke željnu!«
(Andrić, 1929:172)⁸*

Sestra prodala brata

*Gdino sinoć sunce počivaše,
Ondi sestra brata prodavaše:
Za dram svile i za ogledalo.
To se seki žao učinilo,
Od obraza suze oborila,
Pa je milom bratu govorila:
»Moj brajane, moje milovanje,
Žao meni, moj brate jedini,
Žao meni prigoriti tebe.«
Al je sestri bratac besidio:
»Dala si me i poklonila me.
Seko moja, ne vraćam se više.«
(Andrić, 1929:261)⁹*

Obje pjesme govore koliko je nečasno i nemoralno prodati brata ili sestru, ni pod koju cijenu. Sestra je proklela brata da se sudbina koju je on nanio njoj dogodi i njegovim kćerima, da ne dobije sina nasljednika nego devet kćeri koje će živjeti jednim životom poput nje: *Pod biserom muško ne rodila/Već rodila devet djevojaka/Sve devet je za goru poslala/Njeku bosu, njeku raspojasu/Njeku голу, njeku gologlavu/Njeku žednu, njeku majke željnu*. Mudro nije poželjela bratu zlu sudbinu ili smrt, nego je poželjela zlu sudbinu njegovim kćerima, što je veća bol nego bol koju bi zadobio smrću.

Sestra koja je prodala brata gorko je zaplakala i zažalila nad svojom odlukom, no uzalud, prekasno je shvatila svoju pogrešku, brat joj se nikada više neće vratiti: *seko moja, ne vraćam se više*. Iz ovih dviju pjesama vidimo kako obiteljske balade nemaju nužno stalnog antagonista ili protagonista, nego se uloge neprestano mijenjaju, iz čega vidimo kako je svaka obitelj sastavljena od različitih individualnih osoba – nekih dobrih, a nekih loših. U usmenim

⁸ Mih. Pavlinović, II., br. 826., Babina Greda (Andrić, 1929:172)

⁹ Mih. Pavlinović, II., br. 767., Duvno (Andrić, 1929:261)

pjesmama često je vidljiva borba između dobra i zla, što nas može sadržajno podsjetiti na bajke, u kojima su također glavni akteri članovi obitelji.

Zlato u tankoj košulji

*Dva su brata u lov polazila,
Lov lovila tri bijela dana,
Ulovili srnu i košutu,
I jelena zlaćanih rogova,
I djevojku u zlatnoj košulji.
Brat stariji mlađem govorio:
»Hodi, brate, da lov dijelimo!
Eto tebi srna i košuta
I ljeljenče zlaćenih rogova,
Meni zlato u tankoj košulji!
Ako ti se, brate, čini krivo,
Još evo ti – sa zlata košulja!«
»» Ne ću, brate, već da mi je zlato:
Ja ću kupit na zlato košulju.««
(Andrić, 1929:111)¹⁰*

Čest je primjer da se braća posvađaju upravo oko djevojke. Djevojka je nerijetko pokretač sukoba između dvojice braće: stariji misli da ima pravo na nju jer je stariji, a mlađi ne želi dati prednost bratu samo na osnovi te činjenice – i tu nastaje sukob. Ponekad se dogodi i ubojstvo, brat ubije brata jer mu je žudnja za djevojkom veća od ljubavi prema bratu. U pjesmi *Zlato u tankoj košulji*, braća se ne mogu dogovoriti oko „plijena“, no u ovome slučaju to nije ni *srna ni košuta, ni jelen sa zlaćanim rogovima već zlato u tankoj košulji*, djevojka.

Za kraj ovog podnaslova valja spomenuti pjesmu *Teško sestri bez brata, a bratu bez sestre*. Pjesma naglašava koliko je život lakši bratu uz sestru i *vice versa*. U ovoj pjesmi javlja se i raspodjela poslova na muške i ženske, jer mladići se žale kako je *teško junaku tanku pređu prestići i s iglicom vesti*, a djevojkama je nezgodno jer same moraju *Budim-gradu zidati i drume nasipati*. *Sretan onaj bratac koji seku ima i Blago onoj seki koja ima braca* glavne su misli ove pjesme, jer kada imaju brata, odnosno seku, ne moraju sami obavljati muške, odnosno ženske poslove. U ono doba bilo je vrlo važno očuvati svoju muškost, a ženama nježnost i ženstvenost.

Teško sestri bez brata, a bratu bez sestre

U Budimu gradu čudno čudo kažu;

¹⁰ Grgo Martić, br. 22., iz Sarajeva (Andrić, 1929:111)

*Zlo je po junake, gore po divojke.
Junacima kažu tanku pređu presti,
Tanku pređu presti i s iglicom vesti,
Sa iglicom vesti i platno biliti.
Divojkama kažu Budim-grad zidati,
Budim-grad zidati, drume nasipati.
Sretan onaj bratac, koji seku ima!
Seka će za bracu tanku pređu presti,
Tanku pređu presti i s iglicom vesti,
Sa iglicom vesti i platno biliti.
Blago onoj seki, koja ima braca!
Bratac će za seku Budim-grad zidati,
Budim-grad zidati, drume nasipati!
(Andrić, 1929:144)¹¹*

4.4. Pjesma o djevojci-ratnici u hrvatskom narodnom pjesništvu

MANDALINA, KĆER STARINE NOVAKA,

IDE ZA OTCA NA VOJSKU.

*Majka hrani devet djevojaka
I desetu nosi pod pojasom.
Boga moli da joj mužko bude.
Kad se rodi, ono ženska glava.
Liepo joj je ime nadievala,
Liepo ime Ančica djevojka.
Kad je Anki devet godin bilo,
Dođe knjiga starom milom babi,
Da on ide vojsku vojevati.
Al govori star mili babajko:
“Boraj vama devet djevojaka,
I deseta Ančice djevojko,
Koja ć' za me vojsku vojevati?”
Sve devet jih u zemlju gledalo,
Sam negleda Ančica djevojka.
Al govori Ančica djevojka:
“Boraj vama star mili babajko,
Dajte meni sve novo odielo,
Koje nije na sunašcu bilo,
Ja ću za vas vojsku vojevati.”
Vojevala Ančica djevojka,
Vojevala devet godin dana,
Nitko ne zna da je ženska glava.*

¹¹ Luka Ilić, I., br. 436., zapisao Stanko Ovničević (Andrić, 1929:144)

*Kad je Anki devet godin bilo,
 Piše knjigu pred vojskom vojvoda,
 Piše knjigu caru gospodaru:
 "Boran tebi care gospodare,
 U vojski mi neznanan delija,
 Junačkoga tiela i odiela,
 Djevojačkog hoda i govora."
 Odgovara care gospodare:
 "Peljaj vojsku na Nove pazare,
 Ako bude bila ženska glava,
 Mašat će se prelca i vretenca;
 Ako bude bila mužka glava,
 Mašat će se praha i olova.
 Ako tude dobit ju nemožeš?
 Peljaj vojsku na no sinje more,
 Ako bude bila ženska glava,
 Neće moći mora preplivati."
 To nestoji pred vojskom vojvoda,
 Pelja vojsku na Novepazare.
 Mudra bila Anica djevojka,
 Mudra bila, mudro se sjetila,
 Nemaša se prelca ni vretenca,
 Već se maša praha i olova.
 To nestoji pred vojskom vojvoda
 Pelja vojsku na no sinje more.
 Ponaj prvo neznana delija,
 Ponaj prvo more preplivala.
 A u lievoj pušku pridržala.
 (Delić, 2014:86)*

Balada o djevojci-ratnici raširena je na prostoru gotovo cijele Europe. Postoje balade o djevojkama-ratnicama na brojnim jezicima, talijanskom, španjolskom, mađarskom... „U okvirima opće i komparativne književnosti, balada o djevojci-ratnici jedna je od prvih balada koje su ušle ne samo kao tema, nego i kroz preuzimanje pjesničkog diskurza u tkivo pisane, umjetničke književnosti i to upravo u formi panhispanske romance »*La doncella guerrera*« (Delić, 2014:83). Balada o djevojci-ratnici proširila se cijelom Europom te postoje inačice na mnogobrojnim jezicima. Tako postoji i slavonska inačice te balade, navedena iznad u radu. Tema djevojke koja odlazi u vojsku ili rat umjesto brata ili oca nije toliko rijetka u hrvatskom narodnom pjesništvu, ali je svakako anomalija od ostalih tema u kojima žene obavljaju svoju dužnost i prikazane su kao osjetljiva i krhka bića. Djevojka- ratnica ne bavi se uobičajenim ženskim poslovima: *nemaša se prelca ni vretenca, već se maša praha i olova*. Prikazana je kao snalažljiva, hrabroga i dobroga srca, jer je jedina od devet djevojaka pristala služiti vojsku

za oca. Dugih devet godina je uspjela vojevati i nasamarivati ostale vojnike, koji nisu shvatili prevaru mlade *Ančice*.

5.0. Današnje usmene pjesme moga kraja

Naišla sam na brojne starije ljude koji i danas znaju pjesme, a neki od njih su i zapisali brojne. Narodno pjesništvo traje i dalje, jer zanimanje za obitelj i obiteljske odnose je svakako poraslo u proteklih nekoliko desetljeća.

Kad jednom umrem

*Kada ti jednom umrem draga
I kad me više ne bude
Ti dođi k meni na grob
I reci dragi volim te*

*Ti klekni pokraj groba
I spusti suze dolje
Nek' jedna kane za te
A jedna za mene.*

*Upali jednu svijeću
Kraj ruže rumene
To mi je zadnje draga
Što mogu imat od tebe*

*Poljubi ime moje
Na križu mojemu
I tiho reci zbogom
Draganu svojemu*

*Ti moraš draga živjet
Ti ne možeš umrijet
Ti sebi traži sreću
Širok je b'jel s'vjet*

*Kad skineš crni veo
Sa lica svojega
Onda si smiješ draga*

Ti naći drugoga¹²

Ova pjesma jest svojevrsna oproštajna pjesma muža svojoj ženi, da jednoga dana kada njega više ne bude, utjehu pronađe u njegovoj pjesmi

Ljubila sam jednog dragog

*Ljubila sam jednog dragog, više nego život svoj
Sudbina je tako htjela da on nije dragi moj*

*Da je moja majka živa, ona bi mene tješila
Al' je moju milu majku crna zemlja pokrila*

*Crno zemljo raspukni se, mila majko ustani
Da ti vidiš svoju 'čerku, svoju 'čerku žalosnu*

*Zbogom oče, zbogom majko, zbogom c'jela rodbino
Oprostite meni mladoj, što sam voljela dragog
(Agata Jagoda Sučić)¹³*

Pjesmu *Ljubila sam jednog dragog* napisala je i pjevala Agata Jagoda Sučić u mladim danima, a sjeća je se i sedam desetljeća nakon. Pjesma govori o njenoj prvoj nesretnoj ljubavi i prvomu slomljenome srcu. Osim toga, pjeva i o žalosti koju osjeća prema preranoj smrti svoje dobre i brižne majke: *da je moja majka živa, ona bi mene tješila, al' je moju milu majku crna zemlja pokrila.*

6.0. Zaključak

Hrvatske usmene pjesme važna su kulturna odrednica hrvatskoga identiteta, jer njih saznajemo podosta o hrvatskoj tradiciji i identitetu.. Promatrajući seljake i puk u devetnaestome stoljeću , iz kojega je najviše zapisa u radu, možemo saznati o tradicijskim običajima, rodnoj problematici, obiteljskim odnosima općenito, položaju žena, raspodjeli poslova, spletkama, klevetama, problemima, strahovima, ljubavima, ali i oporu žena običajnim normama.

¹² Pjesmu otpjevao Zlatko Sučić u mjestu Čigoć

¹³ Pjesmu otpjevala Agata Jagoda Sučić iz mjesta Čigoć.

Govoreći o obiteljskim odnosima, ne možemo članove obitelji podijeliti samo na izrazito pozitivne ili izrazito negativne, već gotovo svaku pjesmu moramo sagledavati i analizirati pojedinačno, baš kao što članove obitelji trebamo gledati kao individuum unutar šire društvene zajednice. Možemo pronaći neke lajtmotive koji se ponavljaju unutar spektra usmenih lirskih pjesama i balada, a to su: zla svekrva/snaha, prodaja brata/sestre, likovi „ljubomornica“ (svekrva, maćeha, zaova), bratova zavist i slično. Usmene pjesme uče nas mnogim životnim lekcijama, ne služe samo za zabavu, već neposredno imaju i didaktičku svrhu, i u prošlost i danas.

„Gotovo da nema značajnijega europskoga devetnaestostoljetnog pjesnika koji nije pokazao sklonost prema baladnom linearnom dramatičnom zapletu i brzom pripovijedanju, što više implicira no što kazuje. U povijesti europske književnosti 1797. godina ostat će čak zabilježena kao *Balladenjahr* (»godina balade«) po nadmetanju J.W. Goethea i J.C.F. Schillera i sastavljanju baladnih pjesama“ (Delić, 2001:137). Možda »godina balade« uskoro ponovno zaživi te se zanimanje za baladu kao takvu iznova rodi i počne širiti.

7.0. Summary

Topic of this final work is: „*Family relations in croatian oral poems*“. It is of crucial importance to write about traditional ballads, peculiarly those ballads with familial connotations. Family is the key to society, so if we get to the core of the family relations, it will be much easier for us to understand certian society: in this case, croatian society. Oral ballads hold many secrets , such as: gender issuess, division of labor, what made people happy, fall in love or sad. Many of those ballads are more than two hundered years old, so they can be of use in a historical way as well.

The most common topics in croatian family ballads are relations between mother-in-law and daughter-in-law, which was commonly quite brutal and un-loving. Another topics are also world-wide known topics – forbbiden love, marriage for benefits, jealousy of one brother to another and so on.

Oral ballads had their climax in the late 18th century, specifically on year 1797., which was pronnonced to be the year of ballads.

LITERATURA:

„Usmena (folklorna) književnost“. U: *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. IV. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2012, 370.

Andrić, Nikola (1929). *Hrvatske narodne pjesme VII*. Zagreb: Matica hrvatska

Botica, Stipe (1998). *Biserno uresje (hrvatska usmena ljubavna poezija)*. Zagreb: Alfa.

Delić, Simona (2001). *Između klevete i kletve – tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada

Delić, Simona. *SLAVONSKE INAČICE PJESME O DJEVOJCI RATNICI U HRVATSKOJ USMENOJ TRADICIJI U KOMPARATIVNOM KONTEKSTU: KNJIŽEVNO-ANTROPOLOŠKI PRISTUP ZAPLETU I LIKU*, u: *Scrinia Slavonica* 14 (2014), 79-106.

Internetski izvori:

<http://golgota.blogger.ba/arhiva/2008/07/15/1676822> pristup ostvaren 29. svibnja 2021. u 14:55h

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44557> pristup ostvaren 30. svibnja 2021. u 20:46h

<https://www.matica.hr/kolo/573/nikola-andric-o-hrvatskom-narodnom-pjesnistvu-28978/> pristup ostvaren 15. lipnja u 17:48h